

Галина ЧЕКАЛОВСЬКА

здобувач кафедри економічної теорії,
Тернопільський національний економічний університет

АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Чекаловська, Г. Аспекти реформування вищої освіти в Україні [Текст] / Галина Чекаловська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 2. – С. 220-228. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Освіта є одним з ключових інститутів, що підтримують ідеологію і єдність нації. При цьому вища освіта також слугує основою наукового розвитку держави, а отже, і її економічної та політичної безпеки. XXI століття ознаменувалося зростанням уваги суспільства до вищої освіти, реформування якої стало об'єктивною необхідністю, особливої значущості в цьому процесі набуває модернізація діяльності вищих навчальних закладів. Метою статті є аналіз проблем реформування та перспектив розвитку вищої освіти в Україні.

На основі проведеного дослідження можемо стверджувати, що вища освіта сьогодні має стати головною рушійною силою в зміні свідомості і поведінки людей, соціалізації сфери освіти, оптимізації форм передачі знань. У зв'язку з цим вважаємо, що вузи повинні розглядатися: а) як центри національної культури; б) науково-дослідні центри; в) центри соціалізації людини.

У статті запропоновано комплекс заходів, які сприятимуть становленню автономності українських вищих навчальних закладів, зокрема: потрібно передати вищим навчальним закладам право самостійно визначати доцільність існування, структуру, форму і способи затвердження таких документів, як: структурно-логічна схема підготовки за освітньою програмою; навчальні та робочі навчальні програми дисциплін; індивідуальний навчальний план студента; конспект лекцій; методичні вказівки до тих чи інших видів роботи; види і форми поточного і підсумкового контролю, форми і методи реєстрації результатів навчання; програми і щоденники практик; журнали обліку роботи студентів та викладачів та ін.

Сформульовано низку рекомендацій стосовно акредитації ВНЗ, що є необхідними в ході імплементації реформи вищої освіти: потрібно змінити загальний підхід до акредитації: замість репресивно-регулятивного на консультативно-аналітичний; децентралізувати процес акредитації, зробити його добровільним і віддати приватним або громадським акредитаційним агенціям; відмовитися від детальної регламентації у сфері акредитації, максимально спростити стандарти, за якими проводиться оцінювання, і вимоги до навчального процесу, більшу увагу звернути на принципи оцінювання і орієнтацію на результати вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта; якість освіти; дослідницький університет; автономія вищого навчального закладу; акредитація; стандартизація.

Halyna CHEKALOVSKA

PhD Student,
Department of Economic Theory,
Ternopil National Economic University

ASPECTS OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Abstract

Education is one of the key institutions that support the ideology and unity of the nation. This higher education also serves as the basis for scientific development of the state, and hence its economic and political security. XXI century is marked by rising public attention to higher education reform which has become the objective necessity. The modernization of higher education acquires a special importance in this process. Purpose of the article is to study the existing problems and prospects of reforming higher education in Ukraine.

On the basis of investigation we can state that higher education today has become the main driving force in

changing the consciousness and behavior, socialization of education, optimizing forms of knowledge transfer. In this connection, we believe that higher education should be considered: a) as centers of national culture; b) research centers; c) socialization centers.

In the article we have proposed a set of measures that will promote the establishment of autonomous Ukrainian institutions of higher education, in particular: to transmit higher education institutions the right to determine whether the present structure, form and methods of approving documents such as structural and logical scheme for training educational program; to train and work out the curricula subjects; to develop the individual curriculum for the student; to compose lecture notes, stock lectures; to formulate the guidelines for certain types of work; to determine types and forms of current and final control, registration forms and methods of learning outcomes; to work on programs and daily practices; to work on the registers of students and teachers and others.

A number of recommendations on university accreditation, which is necessary in the process of the implementation of the reform of higher education, are worked out: to change the overall approach to accreditation, rather than on repressive and regulatory consulting and analytical; to decentralize accreditation process, make it voluntary and give the private or public accreditation agencies; to abandon detailed regulation in the field of accreditation, simplify standards, which conducted the evaluation, and requirements for the educational process, pay more attention to the principles of assessment and result-oriented higher education.

Keywords: *higher education; quality of education; research university; autonomy of higher education institution; accreditation; standardization.*

JEL classification: H52, I21, I22, I28, O52

Вступ

Освіта є одним з ключових інститутів, що підтримують ідеологію і єдність нації. При цьому вища освіта також слугує основою наукового розвитку держави, а отже, і її економічної та політичної безпеки. XXI століття ознаменувалося зростанням уваги суспільства до вищої освіти, реформування якої стало об'єктивною необхідністю, особливої значущості в цьому процесі набуває модернізація діяльності вищих навчальних закладів.

Різноманітні аспекти реформування вищої освіти висвітлено в працях вітчизняних вчених В. Андрущенко, Г. Артемчука, О. Барановського, І. Вакарчука, В. Войтенка, В. Гейця, М. Згуровського, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, М. Степка, В. Яблонського та ін. Зокрема, В. Андрущенко значну увагу звертає на питання реформування вищої освіти з часів незалежності України. Завданнями XXI ст. науковець називає фундаменталізацію, гуманізацію та демократизацію освіти, яка має базуватися на найновіших наукових досягненнях, інтегрованій інформації й новітніх педагогічних технологіях [1, с. 13]. В. Войтенко досліджує питання реформування навчальних закладів: відкриття нових спеціальностей і факультетів, перехід до ступеневої освіти, розширення підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ [2]. М. Ф. Степко зазначає, що необхідно застосовувати комплексний підхід до реорганізації вищої освіти з використанням ідей інтернаціоналізації [3]. В. Яблонський підкреслює роль освіти в розвитку суспільства й держави, висвітлює особливості реформування вищої школи в Україні [4]. Нормативні основи реформування вищої школи розкриті в публікаціях В. Кременя [5]. Однак, незважаючи на чималу кількість публікацій та загальне визнання необхідності реформування системи вищої освіти в Україні, реформи здійснюються повільними темпами, а зміни, що вносяться, не в змозі підвищити рівень вітчизняної освіти до європейських стандартів.

Мета статті

Метою статті є дослідження проблем реформування та перспектив розвитку вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як сполучна ланка між наукою і виробництвом, сфера вищої освіти останнім десятиліттям прагне до сучасних форм кооперації – галузевої та міжгалузевої інтеграції. На наш погляд, це пояснюється посиленням економічного значення освіти, необхідністю раціонального використання ресурсів, розширенням масштабів перепідготовки та підвищення кваліфікації робочої сили.

На сьогодні склалося декілька форм інтеграції вищих навчальних закладів, науки та виробництва, серед яких – створення навчально-науково-виробничих мегаполісів, науково-технічних інноваційних та освітніх центрів, інтегрованих інфраструктур, здатних генерувати ідеї, вести фундаментальні дослідження, на їх основі створювати конкурентоспроможні зразки нової техніки і технологій, вести підготовку кадрів, що відповідають вимогам сучасних виробництв і технологій. У результаті ці суттєві зміни сприяли формуванню досить стійкого зв'язку і взаємозалежності університетів і промисловості, що дозволяє говорити про появу нової функції вузів, що полягає у трансфері технологій. Суть цієї нової функції – передача нових технологій з наукових лабораторій у реальне виробництво. Раніше цю функцію

виконував конгломерат організацій-посередників, прикладних і галузевих інститутів. Найбільш важливими причинами справжніх змін, на наш погляд, можуть бути:

- а) глобальна взаємопов'язаність економіки, політики і технологій;
- б) посилення залежності сфери матеріального виробництва від рівня знань;
- в) прискорення темпів змін у науці і технологіях і, відповідно, темпів оновлення знань;
- г) визнання високоосвічених фахівців найважливішим економічним ресурсом;
- д) масова трансформація технологій матеріального виробництва в інформаційні технології.

Оскільки вищі навчальні заклади є одним з головних чинників трансляції знань, саме вони стикаються з сильним впливом вищевказаних процесів. У зв'язку з цим можна відзначити залучення вузів у проведення спільних з промисловістю досліджень, вирішення прикладних питань вдосконалення технологій. На нашу думку, це не суперечить загальному призначенню вищих навчальних закладів за умови збереження можливостей вільного наукового пошуку, а значить, вільного бюджету. Незважаючи на наявність багатосторонніх зв'язків, у процесі взаємодії закладів освіти з суспільством і промисловими підприємствами, за твердженням В. Сергєєва [6], можливі деякі негативні тенденції: по-перше, професійна підготовка не повинна замінювати і випереджати виховання інтелекту, що завжди відрізняло класичну вищу освіту; по-друге, корпоративні інтереси і режим конфіденційності, характерні для ринкових відносин у сфері виробництва, не повинні стримувати поширення знань.

Загалом для успішного розвитку інтеграційних процесів між наукою і виробництвом, ВНЗ здатні забезпечити баланс інтересів у розвитку фундаментальних, пошукових досліджень і оновлень промислових технологій. При цьому, відгукнувшись на мінливі вимоги суспільства до вищої освіти, вузи повинні діяти в межах збереження своєї місії з одночасним заохоченням появи своїх зовнішніх структур, придатних для бізнес-орієнтованих досліджень.

В останні десятиліття система виявилася не в змозі задовольнити зростаючий попит на послуги вищої освіти, з'явилася загроза розриву між соціальними потребами в цій області й можливостями їх задоволення. Освіта має тенденцію ставати консервативним механізмом, не здатним своєчасно і ефективно сприяти вирішенню глобальних проблем суспільства. Очевидно, щоб відповідати вимогам теперішнього часу, модель побудови системи освіти має зазнати кардинальної трансформації та орієнтуватися у своїй основі не на минуле (консерватизм), а на майбутнє (футуризм). Трансформаційні процеси знаходять відображення у перетворенні строгої державної вітчизняної освітньої системи, в заміні колишніх вузів та інститутів на академії та університети, в появі недержавних вузів, визначенні нових освітніх стандартів, зміні змістової діяльності вищих навчальних закладів.

Система освіти повинна змінити парадигму побудови і функціонувати в плані неухильного руху до випереджувальної освіти. При цьому наукове знання, змінюючи свою орієнтацію з техногенно-економічного на гуманістичне та екологічне, має випереджати перетворювальну діяльність людей. Практичні кроки в цьому напрямку повинні супроводжуватися позитивними соціальними трансформаціями. Інакше вкрай скрутною виглядає перспектива з'єднання ідеї випереджувальної освіти з науково-технічним прогресом, революцією в інформатизації та культурі трансляції знань. Без формування нової моделі освітньої системи в принципі не може сформуватися ні суспільство сталого розвитку з належною економічною базою, ні сфера розуму, ні необхідна для цього соціальна свідомість [7, с. 92].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що якість освіти, її практична спрямованість і ефективність перебуває під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних факторів, найважливішим з яких нині є інноваційна діяльність закладів освіти. Вузи виконують у мінливому соціумі дуже важливі функції: розвивальну, виховну, організуючу, інформаційно-перетворювальну. Рівень інноваційної діяльності закладів освіти різний і великою мірою залежить від статусу установ. Інновації в державних вузах здійснюються переважно в напрямку організаційних перетворень. Інноваційна діяльність недержавних вищих навчальних закладів зачіпає розробку технологій навчання, авторських програм і концепцій, упровадження інформаційних технологій, реалізацію методичних основ і дидактичних засобів забезпечення сучасної якості навчання. Однак інноваційна діяльність державних вузів меншою мірою, ніж недержавних, піддається централізованому регулюванню органами державного управління. Недержавні заклади освіти, можна сказати, інноваційні за своєю суттю, оскільки реалізують новий спосіб надання освітніх послуг, а їх керівники розглядають інноваційну діяльність як важливу складову у функціонуванні організації, що забезпечує її виживання і розвиток. При цьому інститут державного утворення за своєю сутністю виступає носієм традицій, оплотом академічних шкіл.

Реалізація інноваційних функцій освіти спрямована на демократизацію освітньої системи; розробку і модифікацію інноваційних освітніх технологій масового використання; інтеграцію національної системи освіти у світовий освітній простір. Для вузів інноваційна діяльність є іманентною властивістю сутності їх функціонування, забезпечуючи їм конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг. Ключовою проблемою в контексті змін, які відбуваються, є проблема автономії ВНЗ. Г. Нів цілком слушно зауважує, що «підґрунтям ритуальних розміркувань “за” і “проти” інституційної автономії є питання

життєвого значення для суспільства загалом. Якими мають бути оптимальні умови передачі знань? Наскільки глибоким і масштабним має бути контроль суспільства за діяльністю інститутів вищої освіти? Над якими сферами має здійснюватись цей контроль і нагляд з боку суспільства на фоні зустрічних вимог "академії" бути господарями у своєму домі? Ці фундаментальні питання не втратили своєї актуальності з часу виникнення університетів понад 800 років тому» [8].

У 2005 р. радикальні зміни у академічній автономії розпочали вісім українських університетів – Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Український католицький університет (Львів), Національний Університет «Києво-Могилянська Академія», Університет економіки і права «Крок» (Київ), Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Донецький національний університет. За підтримки Міжнародного фонду «Відродження» вони створили консорціум для експериментального запровадження основ університетської автономії в українській вищій школі [9]. Проект спрямовано на створення нової моделі взаємин між університетом, суспільством і державою, в межах якої університет стає інституцією, що визначає свої завдання і сам несе відповідальність за результат своєї діяльності перед суспільством в особі власної академічної та студентської спільноти і місцевої громади, дбаючи про відповідність своєї мети загальнонаціональним інтересам. Певний досвід, набутий у процесі реалізації проекту, було враховано при підготовці рішення Уряду України, згідно з яким 2009 р. було надано п'ятьом провідним вузам України статус самоврядних (автономних) дослідницьких національних ВНЗ (НУ «Києво-Могилянська академія», НУ «Острозька академія», Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Львівський національний університет імені Івана Франка та Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Раніше статус дослідницького отримав також НУ «Львівська політехніка». Постановами Уряду визначено розвиток матеріально-технічної бази, створення науково-навчальних центрів, забезпечення університетів обладнанням та новітніми засобами навчання. За останні 10-15 років інститути, удосконалюючи власний автономний статус, перебрали на себе чимало функцій, які до цього належали до сфери компетенції органів влади.

Однак, як свідчить досвід розвинених країн, «одне із головних завдань університетського менеджменту» – це «встановлення балансу між "автономією" університету та його "відповідальністю" перед суспільством» [8]. «Academics» прагнуть максимуму свободи, а «зовнішні стейкхолдери» – максимуму підзвітності. Постійно існує загроза і спокуса у кожній із сторін запровадити правила гри з нульовою сумою (zero-sum game), у якій виграш одного учасника дорівнює програшу іншого.

Серед складових автономії часто зазначається управління фінансами, зокрема, право розпоряджатися самостійно заробленими коштами. Хоча проблеми автономії не можна зводити лише до фінансово-економічних питань, водночас однією з найактуальніших і найскладніших для розв'язання проблем залишається впровадження сучасних механізмів фінансування вищих навчальних закладів і контролю за їх академічною і фінансовою діяльністю. Поки що не знаходить свого розв'язання проблема диверсифікації джерел фінансування навчальних закладів (що важливо для реалізації їх автономії), зокрема, шляхом залучення коштів бюджетів усіх рівнів, приватних і комерційних (банківські позики) коштів, спонсорської допомоги закордонних партнерів, міжнародних організацій і фондів. Не створено також нормативно-правових умов для автономного вирішення університетами питань розвитку співпраці з фірмами приватного сектора економіки.

Фактично автономія стосується вибору методів навчання, змісту варіативної частини стандартів вищої освіти, організації внутрішнього життя вищого навчального закладу. Проте цього недостатньо, аби університет швидко реагував на зміни у суспільстві, на виклики сучасності, творив і розвивав нові, зберігав свої, уже визнані, наукові школи, забезпечував ученим свободу творчості. Чимало українських університетів співпрацюють з колегами із західних університетів, де існує своя специфічна система широкої автономії, а тому прагнуть перенести ці принципи на українські терени. Однак така практика не дає бажаних результатів, оскільки принципи автономії вищої школи суттєво відрізняються в різних країнах, бо вони тісно пов'язані із тамтешнім суспільним ладом, економічним, культурним укладами, урешті-решт, із традиціями. Як приклад, можна навести ініціативи консорціуму шести університетів щодо експериментального запровадження для них розширеної автономії. У процесі обговорення їхніх пропозицій у різних міністерствах виявилось, що більшість з них суперечить чинному в Україні законодавству. Централізація контролю діяльності університетів, зокрема у процесі реалізації Болонських принципів щодо посилення відповідальності держави за якість освітніх послуг, створює певні перешкоди для прийняття інноваційних рішень. Більш того, в Україні це посилюється неврегульованими взаємовідносинами МОН та інших міністерств і відомств.

Для того, щоб факультети (інститути), кафедри та окремі викладачі відчували автономію, треба щоб фінансові потоки у ВНЗ йшли не тільки зверху вниз, але і знизу вгору. Багатьом європейським та американським університетам властиве наступне; автономія їх викладачів та структурних підрозділів багато в чому базується на можливості отримувати цільове фінансування незалежно від керівництва

своїх університетів. Новий закон робить деякі кроки у цьому напрямі: зміна принципів розподілу держзамовлення, управління банківськими рахунками тощо.

Ефективними рішеннями в цьому контексті можуть стати:

- диверсифікація навчальних програм, що передбачає свободу ВНЗ у введенні нових навчальних програм, особливо на магістерському та післядипломному рівнях. У цьому напрямку актуальним нами вбачається розробка ВНЗ короткострокових професійноорієнтованих програм вищої післядипломної освіти, запрошення на наукові стажування із наданням необхідних ресурсів для цього іноземним та вітчизняним вченим із інших ВНЗ;
- спільне управління, яке полягає в тому, що наглядова рада та ректор умовно делегують право визначення освітньої політики викладачам (зокрема, навчальний план, кадрова політика у плані, хто викладає, а хто досліджує). Адміністративний стиль є колегіальним, а не ієрархічним. Ректори університетів, проректори і декани володіють широкими повноваженнями у розподілі бюджету, формулюванні першочергових завдань навчального закладу. На відміну від США, у Європі континентальна модель спільного управління скоріше нагадує «демократію прямої участі»: вибори ректорів і деканів, які здійснює професорсько-викладацький склад, прийняття рішень зборами студентів, викладачів на паритетних засадах. Неефективні системи управління університетами є головним бар'єром для їх удосконалення, більшим, ніж недостатнє фінансування (надлишкове втручання Міністерства освіти і науки у політику університетів, відсутність чіткості у розподілі повноважень, бар'єри на шляху прояву ініціативи та участі професорсько-викладацького колективу в управлінні);
- академічна свобода, яка полягає у «праві вчених займатися дослідженнями, викладати і публікувати результати своїх досліджень без будь-яких обмежень або контролю з боку закладів, які їх наймають» [10];
- відбір за результатами, який полягає у тому, що прийом студентів, відбір і просування по службі викладачів відбувається на основі їх здобутків (досягнень), які оцінюються відповідно до визнаних та прийнятих інституційних стандартів;
- значущість людського спілкування, адже особисті зустрічі студентів і викладачів, на протипагу віртуальним, спрямовані на заохочення спільної діяльності і розвиток критичного мислення;
- збереження культури, оскільки місія університетів – зберігати і передавати культуру, підтримка бібліотек і музеїв, а міждисциплінарний підхід вже протягом багатьох років завойовував позиції в усіх сферах науки і освіти;
- статус некомерційної організації, адже дослідницькі ВНЗ орієнтовані не на отримання прибутку і бізнес-цілі зовнішніх спонсорів не повинні домінувати.

Згідно з новим Законом «Про вищу освіту» [11], однією зі сфер активного реформування ВНЗ має стати їх акредитація. Проте особливу увагу слід звернути на характер і місію акредитації як інституту, в підтримку якого вкладаються суспільні кошти і який має сьогодні надзвичайно вагомий вплив на якість вищої освіти. Акредитацію доцільно розглядати у кількох взаємопов'язаних аспектах (табл. 1).

Акредитація ж в Україні розуміється у нас як «процедура надання ВНЗ певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації» [18]. Проте, на наш погляд, некоректно говорити про акредитацію ВНЗ як «надання права проводити освітню діяльність». Таке право не надається акредитацією хоча б тому, що університети і коледжі історично виникли задовго до того, як з'явилися акредитаційні організації. Освітня діяльність може здійснюватися без будь-якої акредитації за умови, що знання, які вона забезпечує, важливі і затребувані в суспільстві. Ще один важливий аспект вітчизняного адміністративного підходу до акредитації – розуміння її як централізованого процесу. Сам по собі монопольний характер державної акредитації і «диплому державного зразка» створюють об'єктивні умови для корупції. Крім того, орієнтованість нашої акредитації винятково на державні стандарти стає причиною неефективності у питанні оцінювання якості освіти. Цей виснажливий бюрократичний процес часто перетворюється на формальність. Зарегульованість стандартів освіти (особливо освітніх програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм та ін.), також забезпечує неодмінну передумову корупції принаймні з декількох причин [15]:

- досвід імплементації державних стандартів для розробки програм навчальних курсів показує, що у наших ВНЗ зникла критична потреба наймати висококваліфікованих фахівців для викладання цих курсів;
- стандарти залишають надзвичайно вузький простір для імплементації авторських і дослідницьких підходів та інновацій у процес викладання;
- завдяки державним стандартам програми ризикують швидко і надовго втратити актуальність;
- стандартизація навчальних програм і курсів призводить до того, що студенти втрачають мотивацію до навчання, а самі стандарти освіти в Україні настільки відірвані від вимог працедавців, що поступово з'являються працедавці, які самі готові працювати над новими стандартами.

Таблиця 1. Складові процесу акредитації ВНЗ

| № | Напрямки акредитації | Зміст |
|----|----------------------------------|---|
| 1 | 2 | 3 |
| 1. | Плюралістичний механізм | <p>Акредитація, наприклад, у США є автономним від держави процесом. CHEA (Council for Higher Education Accreditation) – приватна національна організація, що охоплює понад 3000 ВНЗ і очолюється колегією з представників найбільш авторитетних ВНЗ. Особливість CHEA в тому, що вона акредитує не ВНЗ чи програми, а акредитаційні агенції, які виникли як посередники із функцією забезпечення колегіального визнання авторитету того чи іншого ВНЗ з боку інших авторитетних ВНЗ. Акредитаційних агенцій, визнаних CHEA, налічується на сьогодні 60 (регіональні, національні та спеціалізовані). Серед акредитаційних агенцій є помітна конкуренція. Наприклад, бізнес-школи і бізнес-програми, які хочуть отримати акредитацію, можуть обирати з трьох визнаних CHEA спеціалізованих акредитаційних агенцій, які відрізняються за рівнем престижності. Усі ці організації вважають свою діяльність скоріше сферою послуг, а не контролю чи регулювання роботи закладів освіти. У певному сенсі слова, акредитаційний процес тут є сферою освітньої аналітики, оцінки і консультацій. Саме тому агенції обслуговують ВНЗ не лише США, але 125 інших країн. Слід зазначити, що хоча акредитація є загалом добровільним процесом, ВНЗ, як правило, зацікавлені у ній, тому що вона є вагомим механізмом підтвердження їхнього авторитету і надійності перед суспільством і державою.</p> |
| 2. | Спосіб підвищення якості освіти | <p>Акредитація стає затребуваною й тому що вона стимулює підвищення якості освіти. Вислів «quality assurance» за змістом означає «гарантування» чи «оцінка» якості освіти. Саме гарантування якості освіти є головним завданням акредитаційних агенцій у США. Цілі акредитаційної процедури – оцінити якість освітньої інституції чи програми та надати допомогу у її покращенні. З самого початку процес акредитації уявлявся як такий, що ґрунтується на оцінці колеґ-фахівців (peer-review). Оскільки важливо зберегти унікальність навчального закладу чи програми, то слово «стандарти» акредитаційні агенції вживають обережно і з застереженнями. Наприклад, у посібнику агенції з акредитування програм з бізнесу і менеджменту IACBE (International Assembly for Collegiate Business Education), вказується, що IACBE базує свою акредитацію радше на принципах, ніж на стандартах: «Стандарти все ж таки можуть бути довільними. Передбачається, що досягнення рівня, встановленого стандартами, забезпечує результат якості. Стандарти є проблематичними в освітній сфері, тому що люди є індивідуумами, і людська діяльність не може бути стандартизованою... Освітні установи є унікальними, вони мають різні місії, цілі, процеси і спрямовані на досягнення різних результатів... Не існує таких стандартів навчання, які підходять усім інституціям. Але є принципи, які можна застосовувати до всіх інституцій» [12]. У контексті завдань акредитації постійно дискутується питання, що головне в оцінюванні: якість програм чи якість результатів? Якість результатів визнається загалом стратегічно більш значущою, хоча її важче виміряти. Прогрес якості повинен бути певним чином відрефлексований і задокументований, у тому числі в періоди між проведенням акредитаційної процедури. Відтак, акредитація набуває довготривалого, неспорадичного характеру.</p> |
| 3. | Зв'язок з професійною спільнотою | <p>Плюралістичний і зорієнтований на аналіз результатів механізм акредитації дозволяє бути більш гнучким у стосунках із роботодавцями та професійною спільнотою. Професійна спільнота так чи інакше постійно присутня в акредитаційному процесі, її інтереси враховуються. За правилами, вона має бути проінформована про результати акредитації або про відмову від неї. Викладачі і професори повинні мати авторитет у професійній спільноті, а не лише в академічному середовищі. Навчальні програми повинні враховувати практичні потреби роботодавців. Орієнтація на роботодавців як на вагомий референтну групу дозволяє оперативніше реагувати на потреби ринку і розвивати вузькі і прикладні спеціальності. Регіональні та галузеві акредитаційні агенції діють в інтересах професійної спільноти, тому що враховують економічні інтереси регіону та галузі. В результаті освіта стає більш орієнтованою на практику, а випускники – більш затребуваними на ринку праці</p> |

Продовження таблиці 1

| 1 | 2 | 3 |
|----|---------------|--|
| 4. | Автономія ВНЗ | Автономія ВНЗ у західному культурному світі розуміється, головним чином, як незалежність від держави. Досягнення американськими університетами великого рівня автономії відбулося завдяки тому, що там вдалося розвинути феномен приватного університету. Перш за все, автономія університету – це право бути унікальним, тобто розвивати і впроваджувати свої власні програми і методи навчання, а також проводити власні дослідження. Рівень державного регулювання вищої освіти також прямо залежить від рівня регулювання і свободи економіки в країні. Коли держава прагне збільшити фінансування університетів та допомогу студентам, звичайно, вона вимагатиме від них більшої звітності. Акредитація не може зводитися лише до нарративного і довільного самоаналізу, який роблять академіки для академіків. Освіта мусить відповідати більш широко зрозумілим і визнаним у суспільстві, простим критеріям, за якими буде здійснюватися оперативний аналіз її ефективності. Принцип підзвітності (accountability) ВНЗ, заснований на стандартах і державному регулюванні, не має витіснити колегіальний академічний аналіз, спрямований на вдосконалення (improvement). Акредитація, яка спирається на такий аналіз, сприяє збереженню високого рівня довіри і відповідальності між різними соціальними гравцями – ВНЗ, акредитаційними агенціями, професійними асоціаціями і роботодавцями, студентами та їхніми батьками, а також державою. Це робить свій помітний внесок у загальний стан соціальної довіри. Зрештою, стратегічно акредитацію прагнуть зробити більш прозорою, а її результати – доступними для суспільства. |

**Складено на основі [13; 14; 15; 16; 17].*

Новий «Закон про вищу освіту» не прописує зрозумілих механізмів, як уникнути централізації та монополізації державою оцінки якості вищої освіти. Характерно, що законотворці означили акредитаційну структуру як Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – НАЗЯВО (взявши за приклад британську «Quality Assurance Agency for Higher Education»). Агентство, незважаючи на демократичні принципи його формування і зважаючи на те, що воно залишатиметься державним відомством, ризикує рано чи пізно перетворитися на новий ДАК.

Акредитація, на жаль, є дієвим способом регулювати освітнє середовище в Україні, позбуваючись від небажаних ВНЗ чи спеціальностей. При цьому не береться до уваги, що ВНЗ відкривають нові спеціальності саме для того, щоб бути більш конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг, а узурпація чиновником права вирішувати, які спеціальності «бажані» чи «небажані», є прямим порушенням принципу автономії університету. Акредитація та частково ліцензування, що використовується державою для тиску і залякування навчальних закладів, на думку О. Панич [15], закріплює адміністративний синдром не лише в освіті, але й у суспільстві загалом.

Підсумовуючи, зауважимо, що для підвищення якості вітчизняної освіти перспективними вбачаються такі напрямки роботи:

1. Вкладання коштів у талановитих молодих дослідників шляхом стимулювання їх публікаційної активності у європейських та американських економічних часописах у вигляді:

- преміювання за опубліковану статтю англійською мовою у виданні з високим імпаکت-фактором (внесок у репутацію ВНЗ);
- оплата прийнятої до друку статті вчених у журналах, що реферуються наукометричними базами даних (фінансове стимулювання наукової роботи);
- фінансування стажувань вчених у країнах Європи та Північної Америки (посилення міжуніверситетських зв'язків).

2. Зарахування у річне навантаження викладача часу (до 100 год.), який витрачається на аплікування на різноманітні грантові програми за умов отримання ним позитивного результату.

3. Створення при університетах проектних відділів, які б виступали своєрідними консультаційними центрами щодо правил та процедур подачі заявок на міжнародні гранти, пошуку зарубіжних партнерів.

4. Запрошення гостьових лекторів з європейських та американських університетів для викладання окремих блоків дисциплін з метою посилення конкуренції та навчання «кращим практикам», а також вчених з українських ВНЗ для стимулювання внутрішньої мобільності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, вища освіта сьогодні має стати головною рушійною силою в зміні свідомості і поведінки людей, соціалізації сфери освіти, оптимізації форм передачі знань [19, с. 96]. У зв'язку з цим вважаємо, що вузи повинні розглядатися: а) як центри національної культури; б) науково-дослідні центри; в) центри соціалізації людини.

Враховуючи інформаційний характер сучасного суспільства і глобалізацію соціально-економічних зв'язків, освіта може стати адекватною сучасним реаліям в тому випадку, якщо вона здатна бути динамічним, технологічним, інноваційним інститутом. Вища освіта є одним з основних інститутів соціалізації людини, важливим фактором культурного розвитку суспільства і збереження соціуму. У цьому зв'язку першорядне значення має здатність освітньої системи оперативно і гнучко реагувати на запити суспільства, враховуючи основні тенденції його розвитку.

За вимогами закону «Про вищу освіту», потрібно передати вищим навчальним закладам право самостійно визначати доцільність існування, структуру, форму і способи затвердження таких документів, як: структурно-логічна схема підготовки за освітньою програмою; навчальні та робочі навчальні програми дисциплін; індивідуальний навчальний план студента; конспект лекцій, фондові лекції; методичні вказівки до тих чи інших видів роботи; види і форми поточного і підсумкового контролю, форми і методи реєстрації результатів навчання; програми і щоденники практик; журнали обліку роботи студентів та викладачів та ін.

Переломним моментом для розвитку нашої вищої освіти може стати принципова зміна акредитаційних механізмів. Акредитація – це те, що може сприяти прогресу, зростанню ініціативи освітніх закладів та їхніх випускників, соціальної довіри; а може зміцнювати адміністративно-бюрократичні методи і ручне управління освітою, забезпечуючи її стагнацію і корупцію.

Список літератури

1. Андрущенко, В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С.11-17.
2. Войтенко, Г. О. Проблеми і шляхи реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Войтенко, В. П. Войтенко, Л. О. Теліс // Філософські дослідження : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 14. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1169>.
3. Степко, М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні [Текст] / М. Степко // Вищ. шк. – 2013. – № 7. – С. 13–22.
4. Яблонський, В. А. Щодо концепції реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / В. А. Яблонський. – Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>. – Назва з екрана.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [Текст] / [склад авт.: Андрущенко В. П., Бех І. Д., Биков В. Ю. та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя; [редкол.: В. Г. Кремень, В. І. Луговий, В. М. Мадзігон та ін.]; НАПН України. – К.: Пед. думка, 2011. – 301 с.
6. Сергеев, В. А. Инновационная миссия университета [Текст] / В. А. Сергеев // Инновации. – 2001. – № 1/2. – С. 81-83.
7. Згуровський, М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський. – Режим доступу: <http://www.ntu-kpi.kiev.ua/bologna>
8. Neave, J. Education. Academic freedom and university autonomy: an abiding concern [Text] / J. Neave // Higher Education Policy. – Vol. 9. – No. 4. – 1996. – P. 264.
9. Касьянов, Г. Університетська автономія: складова громадянського суспільства [Текст] / Г. Касьянов // Дзеркало тижня. – 13 серпня 2005 р.
10. Розовски, Г. Исследовательские университеты: американская исключительность? [Текст] / Г. Розовски // Вопросы образования. – 2014. – №2. – С. 8-19.
11. Про вищу освіту від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
12. International Assembly for Collegiate Business Education [Text] : Accreditation Manual, 2009, P.1-2.
13. Eaton, J. S. An Overview of U.S. Accreditation. [Електронний ресурс] / Judith S. Eaton. – Режим доступу: www.chea.org/pdf/Overview%20of%20US%20Accreditation%202012.pdf.
14. Brink, K. E. A Comparison of AACSB, ACBSP and IACBE Accredited U.S. Business Programs: An Institutional Resource Perspective [Text] / K. E. Brink, C. A. Smith // Business Education & Accreditation. – 2012. – Vol.4(2). – P.1-15.
15. Панич, О. Акредитація і перспективи університетського розвитку: зауваження до реформи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / О. Панич. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles>.

-
16. Gaston, P. L. Higher Education Accreditation: How It's Changing, Why It Must. [Text] / P. L. Gaston Stylus Publishing, LLC., 2014.
 17. Пелікан, Я. Ідея Університету: Переосмислення [Текст] / Я. Пелікан – К.: Дух і Літера, 2009. – 394 с.
 18. Андрусенко, С. І. Акредитація. Організація та проведення у вищих навчальних закладах України [Текст] : посібник при підготовці та проведенні процедури акредитації у вищих навчальних закладах України [Текст] / С. І. Андрусенко, В. І. Домніч – Київ: КУЕТТ, 2003.
 19. Нанівська, Є. В. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти України [Електронний ресурс] / Є. В. Нанівська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». – Режим доступу : <http://intkonf.org/nanivska>.

References

1. Andrushchenko, V. (2001). Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na rubezhi stolit (sproba prohnostychnoho analizu). *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1,11-17.
2. Voitenko, H. O., Voitenko V. P., Telis, L. O. (2011). Problemy i shliakhy reformuvannya vyshchoi osvity v Ukraini. *Filosofski doslidzhennia*, 14. Retrieved from: <http://dSPACE.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1169>.
3. Stepko, M. (2013). Svitovi tendentsii rozvytku system vyshchoi osvity ta problemy zabezpechennia yakosti y efektyvnosti vyshchoi osvity v Ukraini. *Vyshch. shk.*, 7, 13–22.
4. Yablonskiy, V. A. (n.d.). Shchodo kontseptsii reformuvannya vyshchoi osvity v Ukraini. Retrieved from: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>.
5. Andrushchenko, V. P., Bekh, I. D., Bykov, V. Yu. (2011). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini. Kyiv : Ped. dumka.
6. Sergeev, V. A. (2001). Innovacionnaja missija universiteta. *Innovacii*, ½, 81-83.
7. Zghurovskiy, M. Z. (n.d.). Bolonskiy protses – strukturna reforma vyshchoi osvity na yevropeiskomu prostori. Retrieved from: <http://www.ntu-kpi.kiev.ua/bologna>.
8. Neave, J. (1996). Education. Academic freedom and university autonomy: an abiding concern. *Higher Education Policy*, 9(4), 264.
9. Kasianov, H. (2005). Universytetska avtonomiia: skladova hromadianskoho suspilstva. *Dzerkalo tyzhnia*, 13 serpnia 2005.
10. Rozovski, G. (2014). Issledovatel'skie universitety: amerikanskaja iskljuchitel'nost'? *Voprosy obrazovaniya*, 2, 8-19.
11. Pro vyshchu osvitu vid 01.07.2014 # 1556-VII. (2014). Retrieved from: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
12. International Assembly for Collegiate Business Education (2009). *Accreditation Manual*, 1-2.
13. Eaton, J. S. (2012). An Overview of U.S. Accreditation. Retrieved from: www.chea.org/pdf/Overview%20of%20US%20Accreditation%202012.pdf.
14. Brink, K. E. & Smith, C. A. (2012). A Comparison of AACSB, ACBSP and IACBE Accredited U.S. Business Programs: An Institutional Resource Perspective. *Business Education & Accreditation*, 4(2), 1-15.
15. Panych, O. (n.d.). Akredytatsiia i perspektyvy universytetskoho rozvytku: zauvazhennia do reformy vyshchoi osvity v Ukraini. Retrieved from: <http://education-ua.org/ua/articles>.
16. Gaston, P. L. (2014). Higher Education Accreditation: How Its Changing, Why It Must. Stylus Publishing, LLC.
17. Pelikan, Ya. (2009). *Ideia Universytetu: Pereosmyslennia*. Kyiv: Duxh i Litera.
18. Andrusenko, S. I. & Domnich V. I. (2003). *Akredytatsiia. Orhanizatsiia ta provedennia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy*. Kyiv: KUETT.
19. Nanivska, Ye. V. (n.d.). *Alternatyvni dzherela finansuvannya vyshchoi osvity Ukrainy. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Innovatsii ta tradytsii v suchasni naukovi dumtsi»*. Retrieved from: <http://intkonf.org/nanivska>.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015 р.